

24. SAMOWYCHOWANIE. DOJRZAŁE SUMIENIE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Proces wychowywania we wczesnym etapie życia ma charakter zewnętrzny. W momencie wchodzenia w dojrzałość, kształtowania swojego sumienia, człowiek wychowuje sam siebie. To oznacza, że dojrzały osobowościowo człowiek w większym stopniu kieruje się wewnętrznym systemem wartości, zaś bodźce zewnętrzne mają mniejszy wpływ na jego postawę i czyny. W swym postępowaniu jest on wewnętrzzsterowny, niezależny.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny, rozwój woli

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Autentyczne działanie zgodne z sumieniem, umiejętność stawiania sobie celów i ich osiągnięcie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie odpowiedzialności za własne sumienie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest sumienie?
- Jak kształtować sumienie, aby dokonywać właściwych wyborów?
- Czy w swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Celem rozwoju człowieka jest osiągnięcie dojrzałości osobowej i moralnej.
- Stać się dorosłym, to odpowiadać za własne czyny.
- Dojrzałość osobowa zobowiązuje do poszukiwania prawdy.

→ ZASADY

- Akceptuję poszczególne etapy życia i staram się wykorzystać zdobyte doświadczenie.
- Korzystam z doświadczenia życiowego dorosłych.
- Biorę odpowiedzialność za siebie i innych.
- Biorę odpowiedzialność za swój rozwój duchowy i moralny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Młody człowiek przechodzi etapy rozwoju prowadzące do odpowiedzialnej dorosłości.
- Rodzice są zobowiązani do wychowywania sumień swoich dzieci.
- Prawe sumienie kształtuje się w pierwszym rzędzie poprzez postawy moralne rodziców.

→ ZASADY

- Wychowuję moje dziecko do samodzielności, odpowiedzialności i pełni życia moralnego.
- W wychowywaniu posługuję się zasadą dobrowolności, zasadą dobrego przykładu i racjonalnymi argumentami.
- Ukazuję wartość prawego sumienia opartego na odpowiedzialności i samowychowaniu.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest środowiskiem ukazującym właściwe i dojrzałe postawy moralne.
- Wychowawca i szkoła pełnią zadanie pomocnicze w edukacji i wychowaniu młodego pokolenia.

- Celem edukacji i wychowania jest samodzielne, odpowiedzialne, dobre, obecne i przyszłe życie wychowanków.

→ ZASADY

- Ukazuję moim wychowankom odpowiedzialność za swoje czyny na każdym etapie życia.
- W wychowywaniu młodego pokolenia dostrzegam różnice międzypokoleniowe i szukam sposobów na pełne porozumienie i skuteczne przekazywanie wartości.
- Uczę wychowanków odpowiedzialności za swoje słowa, czyny i decyzje.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby wyobrazili sobie, że są już dorosłymi ludźmi, którzy założyli własne rodziny, są już ludźmi odpowiedzialnymi za siebie, za współmałżonka i za swoje dzieci. Proszę o odpowiedź na postawione pytania: Jakimi wartościami chcielibyście się kierować w waszym dorosłym życiu? Jakich postaw oczekivalibyście od swojego męża/żony? Jakie wartości chcielibyście przekazać swoim dzieciom? Czy w sytuacji, która będzie wymagała poświęcenia jesteście gotowi trwać przy swoich wartościach? Czy warto walczyć o te właśnie wartości, nawet kosztem własnej kariery, sukcesu?

Ta dyskusja ma uświadomić młodzieży, że bycie dorosłym, dojrzałym człowiekiem wiąże się z większą odpowiedzialnością za siebie, za swoją rodzinę. Dojrzałość człowieka wiąże się nieuchronnie z podejmowaniem niekiedy trudnych decyzji w zgodzie ze swoim sumieniem. To sumienie mamy nieustannie kształtować, wychowywać, by nasze życiowe wybory były właściwe. Na koniec stawiam pytanie: Jak wam się wydaje, czy łatwo jest żyć w zgodzie z własnym sumieniem?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada obiektywny osąd swoich wad i zalet. Rozumie procesy, jakie się w nim dokonują i umie spokojnie je przeżywać. Potrafi panować nad swoimi uczuciami, emocjami i podejmować decyzje zgodne z własnym, uewnętrznym sumieniem. Czyni tak nie ze względu na ocenę zewnętrzną, ale właśnie dlatego, że wewnątrz uważa coś za rzecz słuszną. W ten sposób jest przygotowany do życia społecznego, jest odpowiedzialny i zdolny do poświęceń, ale również świadomy swojej wartości. Potrafi kierować się sumieniem i żyć wartościami nawet w sytuacji, gdy spotyka się to z dezaprobatą ze strony innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Rodzice, roztaczając nad młodym człowiekiem autorytarną opiekę, ograniczają jego wolność samostanowienia, podejmowania decyzji i osobistych wyborów – elementów niezbędnych do osiągnięcia dojrzałości osobowej. W ten sposób hamują jego samorozwój i dojrzałość. Młody człowiek, mimo swojej pełnoletniości, nie potrafi podejmować dojrzałych decyzji, za które ponosi odpowiedzialność. Żyje w poczuciu zależności od rodziców, nie przechodząc od etapu dziecka do etapu dojrzałej osoby, która stanowi sama o sobie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

Z ZABAW I GIER DZIECIĘCYCH

Gdy ci się wszystko znudzi

spraw sobie aniołka i staruszka

gra się tak:

podstawiasz staruszkowi nogę że wyróżnie mordą o bruk

aniołek spuszcza główkę

dasz staruszkowi 5 groszy

aniotek podnosi główkę
stłuczysz staruszkowi kamieniem okulary
aniotek spuszcza główkę
ustąpisz staruszkowi miejsca w tramwaju
aniotek podnosi główkę
wylejesz staruszkowi na głowę nocnik
aniotek spuszcza główkę
powiesz staruszkowi „szczęść Boże”
aniotek podnosi główkę
i tak dalej
potem idź spać
przyśni ci się aniołek albo diabełek
jak aniołek wygrateś
jak diabełek przegrateś
jak ci się nic nie przyśni
remis

↑ A. Bursa, Z zabaw i gier dziecięcych, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 96.

BALLADA CZARNO-BIAŁA

Mam czarno-biały świata obraz;
 Rzecz ponoć bardzo to niedobra,
 Bo może jeszcze wróg się obra-
 zić, że nie widzę w nim partnera.
 Przez to mozaika mi umyka
 Wewnętrznych wstrząsów polityka,
 Którego bezlitośnie tykam,
 Złazsam, oczerniam, poniewieram.

Cieszy mnie krytyka tak szczerą,
 Bowiem dowodzi, że docieram
 Do tego, o co chcą się spierać
 Ludzie myślący, a więc – żywi.
 Gdy nagła bierze mnie cholera
 Lub kiedy już bezsilność zżera
 Jest coś, w czym łatwo powyierać –
 Wszechta godzący relatywizm:

Nie całkiem jest cywilem – cywil,
 Nie tacy białowłosi – siwi,
 Nie-obrzydliwi – obrzydliwi,
 Lecz w końcu wszyscy mili Bogu!
 – Zdają się mówić ci poczcwi,
 Jakby nie wiedząc, że ich cywi-
 lizacja każdą myśl wykrzywi,
 A Bóg ich Bogiem – Dekalogu.

Zawsze tęsknotą ludzi małych
 Porządek świata będzie stały,
 Wieczne sojusze i podziały
 Choćby najwyższej ceny warte;
 I to jest obraz czarno-biały,
 Jakby się mrówki dogadały,
 Że wspólnym domem ich wspaniałym
 Ma jedno być mrowisko – martwe.

*A w mojej bieli – migotliwe
 Barwy ratują to, co żywe,
 Co moja czerń obraca wniwecz
 Jak, kiedy światła nagle gasną.
 Dusze subtelne i wrażliwe
 Nie chcą uwierzyć w byt kontrastów –
 Ja z pragnień – jedno mam żarliwe:
 Móc widzieć ciemność,
 Widzieć jasność.
 24.1.1989*

↑ J. Kaczmarek, *Ballada czarno-biała*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 393-394.

KOMENTARZ

Przytoczone wiersze ukazują wartość dojrzałego sumienia. Człowiek dojrzały nie może się kierować w swoim życiu egoizmem, postawą konsumpcyjną, samowolą, wolnością „od”. Dojrzały moralnie człowiek nie postępuje według opinii innych ludzi, nie czyni dobra tylko dlatego, że tak wypada, z obawy przed ostracyzmem społecznym. Jego postępowanie wynika z wewnętrznego systemu wartości, który bazuje na samowychowywaniu własnego sumienia. Zacytowane przykłady z literatury ukazują, jakie spustoszenie w psychice, w moralności i w życiu społecznym może spowodować brak: dojrzałej osobowości, pogłębionego własnego wychowania i właściwie ukształtowanego sumienia.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Podejmując pracę samowychowawczą, konieczny jest namysł nad sobą, refleksja nad własną kondycją. Człowiek powinien jasno określić swój wzorzec, ideał, do którego zmierza. Powinien określić swoje cele oraz realistycznie ocenić, na jakim etapie się znajduje. Kierunki jego rozwoju powinny dotyczyć zagadnień intelektualnych, emocjonalnych, stopnia udziału świadomości w działaniu, potrzeb, systemu wartości, uspołecznienia, ocen moralnych, myślenia refleksyjnego i rozwoju religijnego. Ułatwia to wysiłki zmierzające do osiągnięcia równowagi, która umożliwia człowiekowi rzeczywiste kierowanie życiem, rozwijanie swojej dojrzałości i dążenie ku samowychowaniu. Należy przy tym podkreślić, że samowychowanie nie może odbywać się w oderwaniu od życia i od

drugiego człowieka. Człowiek nie może być tylko dla siebie. „A więc wszystko, co ja doświadczam w świecie, doświadcza także «ty»; i jak «ja» jest otwarte, tak otwarte jest również i «ty»; i dlatego całe doświadczenie i bogactwo nabyte można zakomunikować i przekazać w sposób specyficznie osobowy, przez akty poznania i miłości, drugiemu «ty», które będąc bytem w sobie i dla siebie jest zarazem celem samym w sobie działalności osobowej dla «ja»”¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Samowychowanie jest bardzo istotnym elementem w procesie wychowawczym, zwłaszcza w późniejszych etapach życia człowieka. Jest to samorzutna praca człowieka nad ukształtowaniem swojej postawy, swojego poglądu na świat. Jest to również kształtowanie osobowości oraz cech własnego charakteru. Ta praca nad sobą przebiega stosownie do założonych uprzednio ideałów, wzorców oraz innych kryteriów. Rozwijanie motywacji, która będzie pobudzać wychowanków do pracy nad sobą jest działaniem, które zwielokrotnia wpływ wychowawczy rodziny i szkoły².

1 M.A. Krapiec, *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, wyd. TN KUL, Lublin 1979, s. 281.

2 Por. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 366.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Im większa świadomość człowieka i lepsze uwewnętrznienie systemu wartości, tym ważniejszą rolę pełni samowychowanie. Proces wychowywania do pewnego stopnia jest działaniem zewnętrznym, poprzez oddziaływanie rodziców, nauczycieli, wychowawców. Od pewnego zaś momentu życia, który można utożsamić z dojrzałością moralną i z dojrzałym sumieniem, człowiek wychowuje sam siebie. To oznacza, że człowiek dojrzały osobowościowo bardziej kieruje się wewnętrznym systemem wartości, natomiast mniejszy wpływ na jego postawę i czyny mają bodźce zewnętrzne. W swym postępowaniu jest wewnątrzsterowny, niezależny.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii moralnej mówimy o rozwoju dojrzałego sumienia. Nauka chrześcijańska zakłada, że każdy człowiek jest wzywany, przynaglany wewnętrznym głosem, który odzywa się z głębi serca. Ten głos to sumienie, które jest jednocześnie głosem samego Boga. Każdy człowiek wsłuchujący się we własne wnętrze jest zdolny do rozpoznania tego głosu. Oczywiście sumienie musi wpięrcw być prawidłowo ukształtowane. To kształtowanie odbywa się na różnych poziomach i płaszczyznach. Poziom dojrzałości sumienia jest zależny od róż-

nych czynników: wieku, otoczenia, w którym się człowiek wychowuje, własnej pracy itd. Jednym z elementów samowychowywania do dojrzałego sumienia jest chrześcijańska asceza, która zakłada powściągliwość, wyrzekanie się zła, weryfikowanie swoich postaw z przykazaniami, Pismem Świętym, nauką Kościoła. Podejmowane wysiłki powinny być dostosowane do możliwości rozwojowych danego człowieka. W pracy samowychowawczej bardzo istotna jest obecność kierownika duchowego, spowiednika. Może on stanowić ważne wsparcie w drodze do rozwoju dojrzałego sumienia.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Ukształtowana osobowość moralna stanowi [...] najistotniejszy wkład, jaki możecie wnieść do życia wspólnotowego, do rodziny, do społeczeństwa, do działalności zawodowej, a także do działalności kulturalnej czy politycznej – wreszcie do samej wspólnoty Kościoła, z którą jesteście lub będziecie kiedykolwiek związani.

↑ PS 7.

„ Wolność w nas pierwotnie jest charakteryzowana naszym istnieniem i jego ograniczeniami. Nikt nie kształtuje dowolnie swojego sumienia, ale wszyscy budują własne ja na bazie pewnego siebie, które zostało nam dane. Nie tylko inne osoby nie są do dyspozycji, ale również my takimi jesteśmy dla nas samych. Rozwój osoby degraduje się, jeśli zamierza być ona jedynym twórcą siebie samej. Analogicznie rozwój narodów ulega degradacji, jeśli ludzkość uważa, że może stworzyć się na nowo posługując się „cudami” techniki. Podobnie rozwój ekonomiczny okazuje się fikcyjny i szkodliwy, jeśli się powierza „cudom” finansów, by podtrzymać wzrost nienaturalny i konsumistyczny. W obliczu tego prometejskiego roszczenia powinniśmy umocnić zamiłowanie do wolności nie arbitralnej, ale prawdziwie ludzkiej, dzięki uznaniu uprzedzającego ją dobra. W tym celu trzeba, żeby człowiek wszedł w samego siebie, by uznać fundamentalne normy naturalnego prawa moralnego, wpisane przez Boga w jego sercu.

↑ CV 68.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Błogosławię Pana, który dał mi rozsądek,
bo nawet w nocy upomina mnie serce.
Stawiam sobie zawsze Pana przed oczy,
nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy.*

Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością,
bo nie pozostawisz mojej duszy w Szeolu
i nie dozwolisz, by wierny Tobie zaznał grobu.
Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po Twojej prawicy.

↑ Ps 16,7-11.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Sumienie pozwala wziąć odpowiedzialność za dokonane czyny. Jeżeli człowiek popełnia zło, słuszny sąd sumienia może być w nim świadkiem uniwersalnej prawdy o dobru, a zarazem o złu jego pojedynczego wyboru. Wyrok sądu sumienia stanowi rękojmię nadziei i miłosierdzia. Poświadczając zły czyn, przypomina o przebaczeniu, o które trzeba prosić, o dobru, które należy ciągle praktykować i o cnocie, którą bezustannie należy rozwijać za pomocą łaski Bożej: „Uspokojmy przed Nim nasze serce. A jeśli nasze serce oskarża nas, to przecież Bóg jest większy niż nasze serce i zna wszystko” (1 J 3,19–20).

↑ KKK 1781.

V. LITERATURA

Augustyn J., *W trosce o czyste sumienie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2019.

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Bursa A., *Z zabaw i gier dziecięcych*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 96.

Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie*, wyd. TN KUL Jana Pawła II, Lublin 2019.

Grün A., Zeitz J., *Bóg, pieniądze i sumienie. Dialogi mnicha z menedżerem*, tłum. E. Skowrońska, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2011.

Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.

- Kaczmarek J., *Ballada czarno-biała*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 393–394.
- Krapiec M.A., *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, wyd. TN KUL, Lublin 1979.
- Krokos J., *Sumienie jako poznanie. Fenomenologiczne dopełnienie Tomaszowej nauki o sumieniu*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2004.
- Newman J.H., *Sumienie chrześcijańskie. List do księcia Norfolk*, tłum. A. Gomola, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Pietrzak W., *Literatura sumieniem narodu. Wybór pism, wstęp i wybór K. Świegocki*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2012.
- Sumienie – głos Boga w duszy. Wybór tekstów*, oprac. M. Czekański, Wydawnictwo M, Kraków 2002.
- Sumienie prawe*, red. A. Rastawicka, wyd. Soli Deo, Warszawa 2002.
- Wanat Z., *Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. Tum, Wrocław 2000.
- Zajączkowski R., *Głos prawdy i sumienie. Kościół w pismach Cypriana Norwida*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Zawitkowski J., *Zapytaj własne sumienie. Przygotowanie do spowiedzi*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.